

**Eesti majanduse visioon:
hajutatud riskide ja
vähese vaesusega**

Robert Kitt

Ettekande sisukord

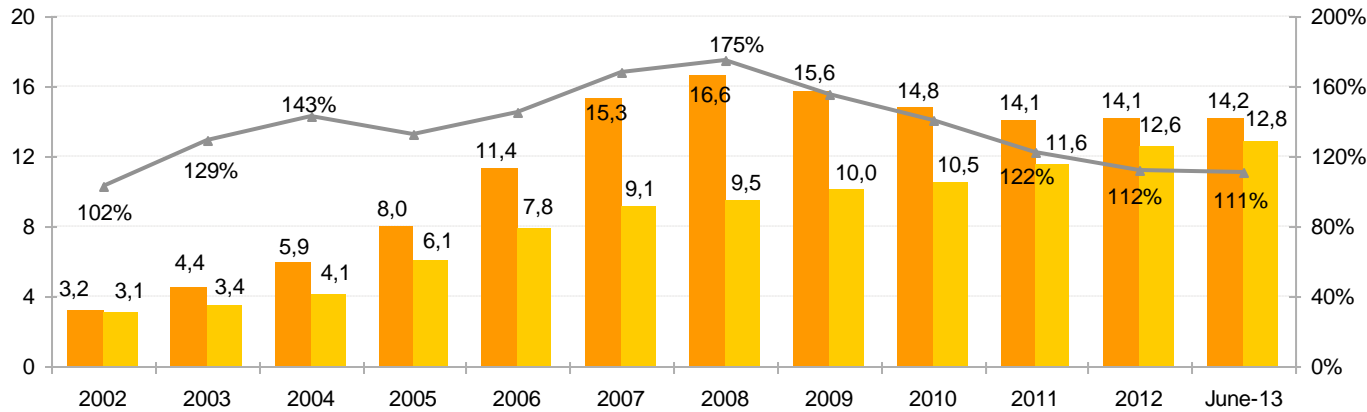
**1 MUDEL,
3 IDEED MAJANDUSEST JA
2 TULEVIKU STRATEEGILIST VALIKUT**

Majanduse tasakaalu analüüsil kasutan neljasambalist mudelit: (i) **laenukoormus**; (ii) **toodang**; (iii) **välistasakaal** ja (iv) **sistasakaal**

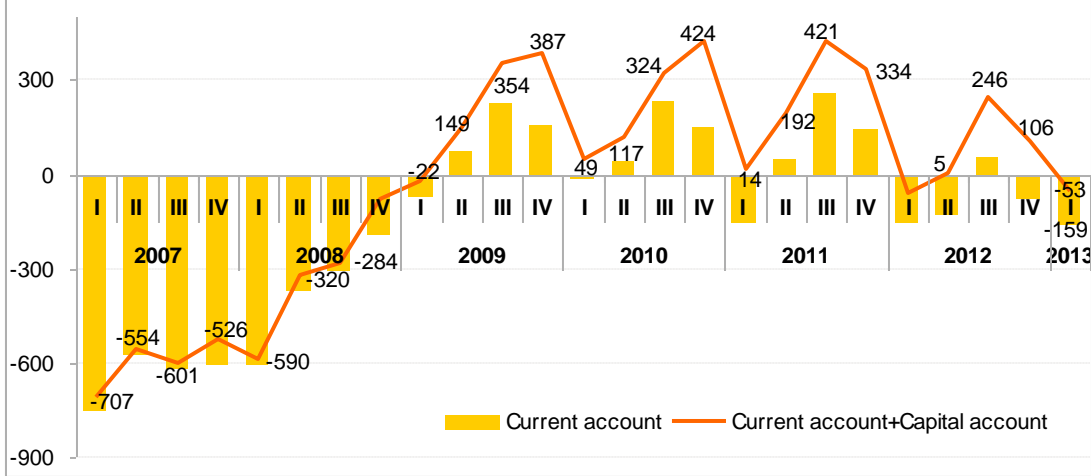

1. idee: 2008. aasta kriisi põhjusi täna enam Eestis ei eksisteeri

Loans and deposits BEUR, %

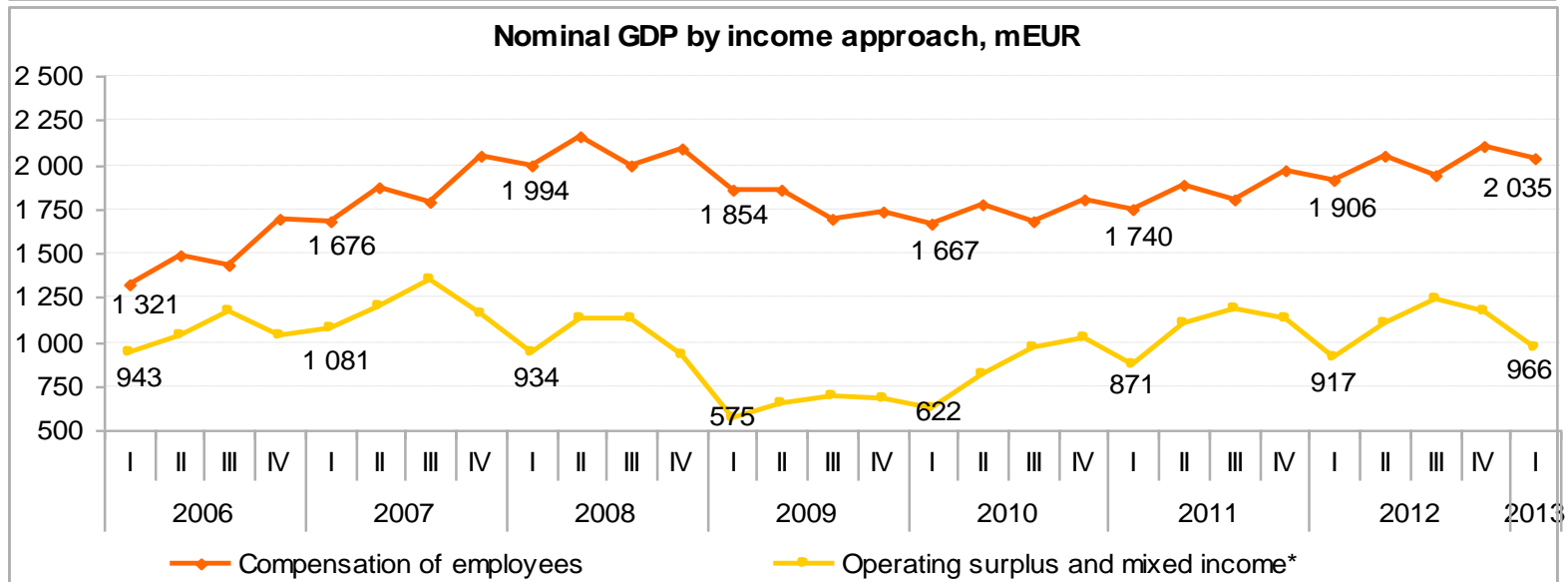
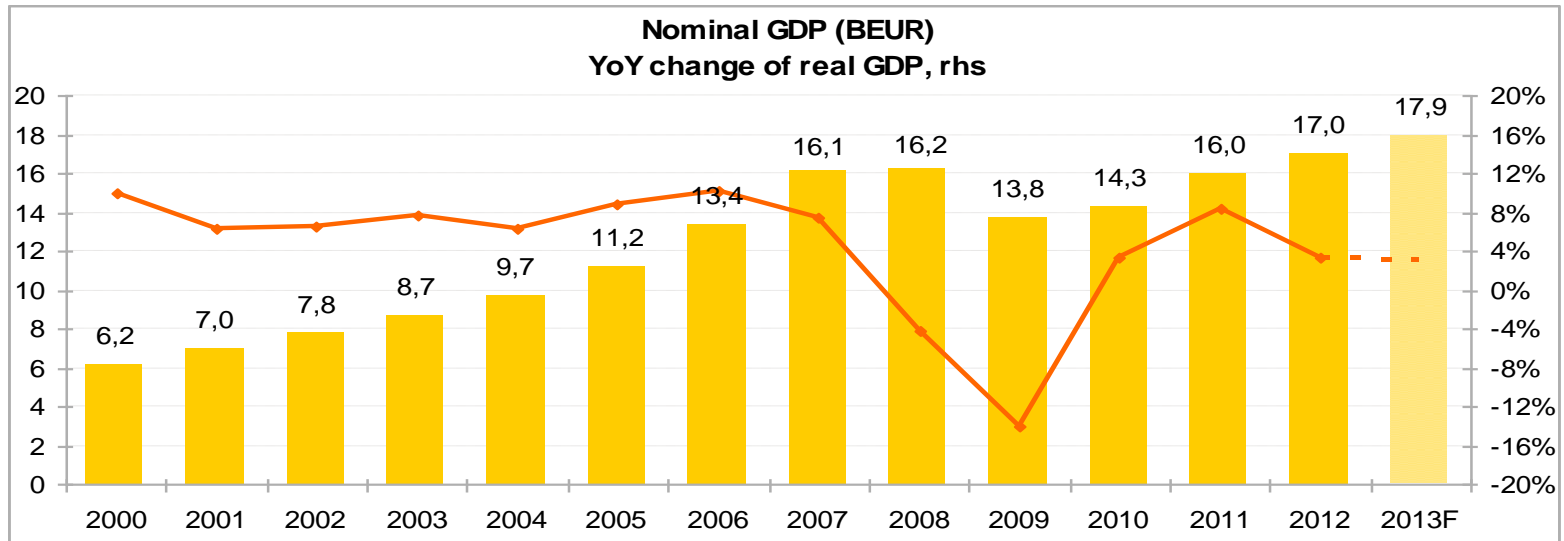

Current account balance MEUR

- 2008 lõpus laenude-hoiuste suhe 175%, täna 111%. Laenu andmine Eestis suuresti kohalike säästude baasil
- Alates 2009 on jooksev- ja kapitalikonto (EL rahad) olnud ülejäägis (2009-2011 7% SKP-st, 2012 2% SKP-st)
- 2013 on veel oodata väikest ülejääki, kuigi sisetarbimine kasvab ja ekspordikasv on nõrk

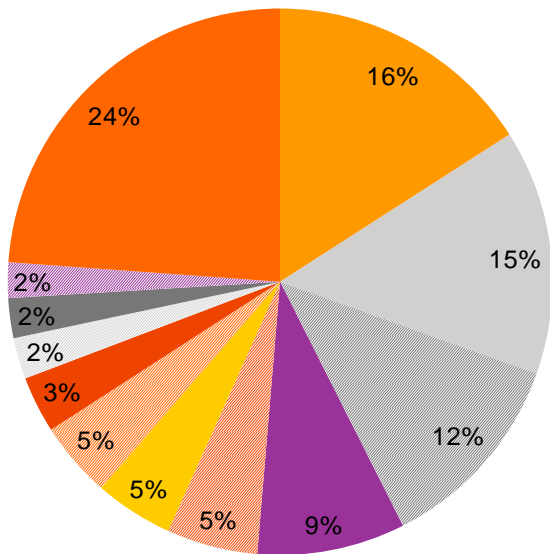
2. idee: kiire taastumise taga suur hulk eksportivaid tööstusettevõtteid 1/2

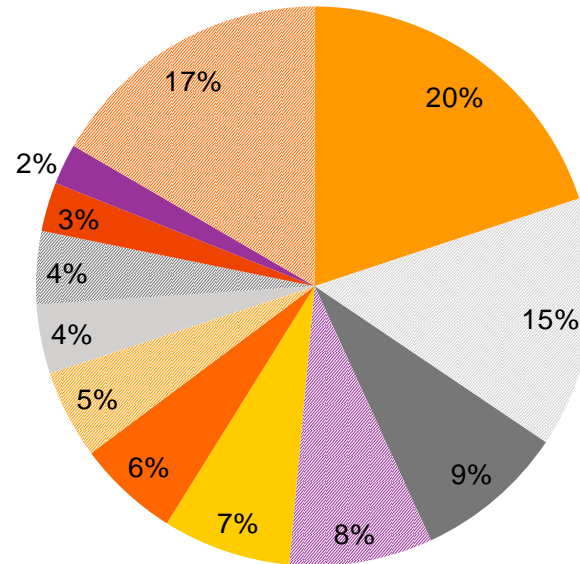
2. idee: kiire taastumise taga suur hulk eksportivaid tööstusettevõtteid 2/2

- Eesti eelisteks on **paindlikkus, kiirus ja orienteeritus väikestele kogustele**. Lisaks **kvaliteet, kiire logistika, ärikultuur**. Eesti tööstus on võitnud turuosa.
- Põhimõttelised märksõnad
 - **Avatus ja rahvusvaheline konkurents**
 - **Sallivus ja ideede mitmekesisus**
 - **Iseseisvus ja vastutus**
- 2011. aasta aruannete põhjal on ca **25% suurtest tootjatest lähiriikides tootmisi sulgenud ja siia üle toonud**. Oluline on, et jätkuks inimesi, kes on võimelised tööstusettevõtetes töötama
- Peale kriisijärgset taastumist on **tööjõukulude kasv hakanud taas edestama lisandväärtuse kasvu** => tulemuseks ettevõtete madalam kasumlikkus

Eesti ei ole banaanivabariik: eksport on hajutatud nii riikide kui ka toodete lõikes

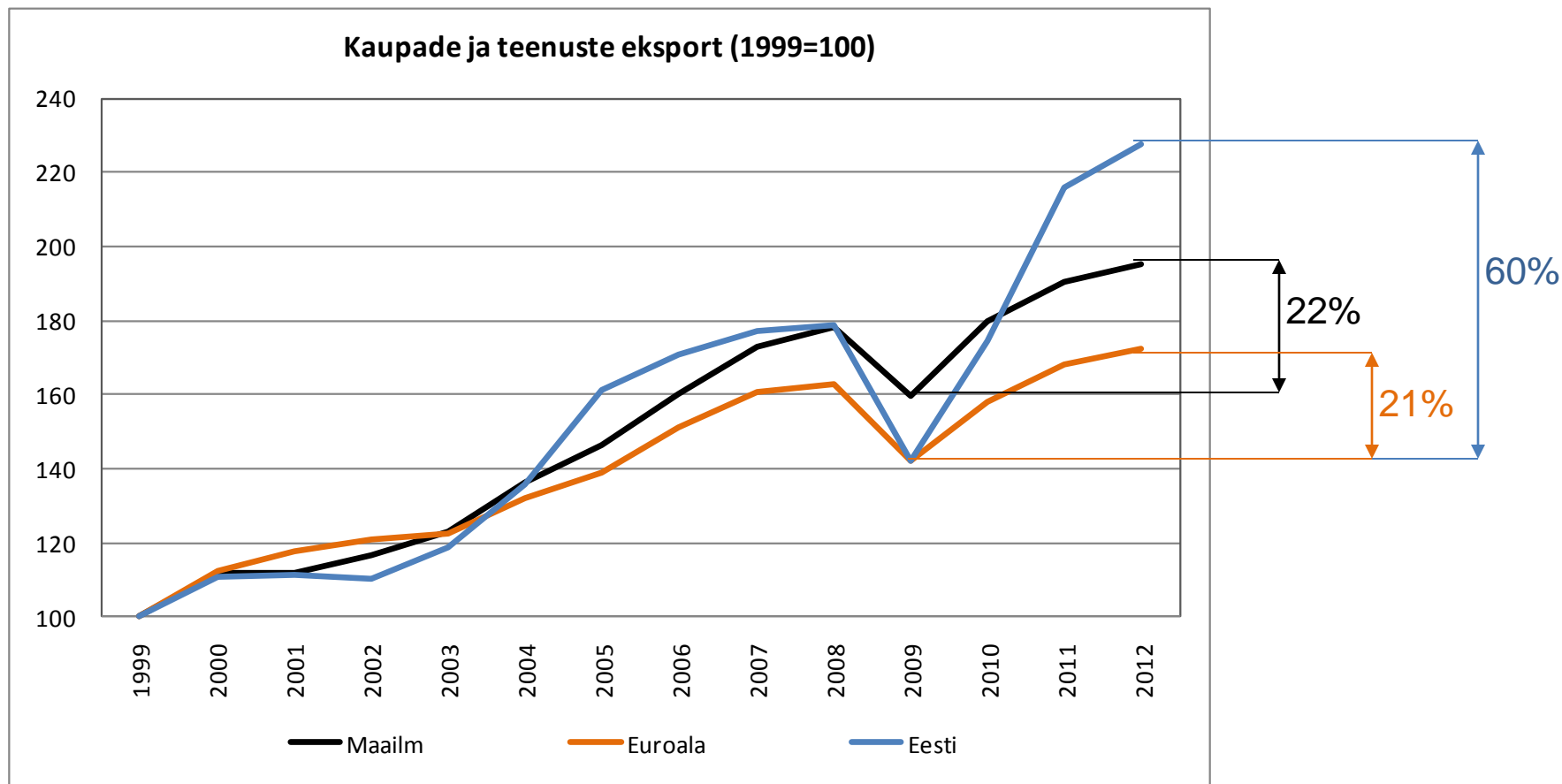
- Rootsi
- Soome
- Venemaa
- Läti
- Leedu
- USA
- Saksamaa
- Norra
- Holland
- Taani
- Suurbritannia
- Muu

- Elektrimasinaid ja -seadmed, elektroonika
- Mineraalne kütus, õlid, elekter
- Mehaanilised masinaid ja seadmed
- Metallid ja metalltooted
- Puit ja puittooted
- Mööbel; madratisid, padjad
- Keemiatööstuse tooted
- Toidukaubad, joogid ja tubakas
- Maismaatranspordivahendid ja nende osad
- Tekstiil ja tekstiiltooted
- Plastid ja plasttooted
- Muu

Allikas: Statistikaamet, 2012 aasta andmed

Eesti on kriisist väljudes suurendanud oma turuosa maailmakaubanduses

Allikas: IMF

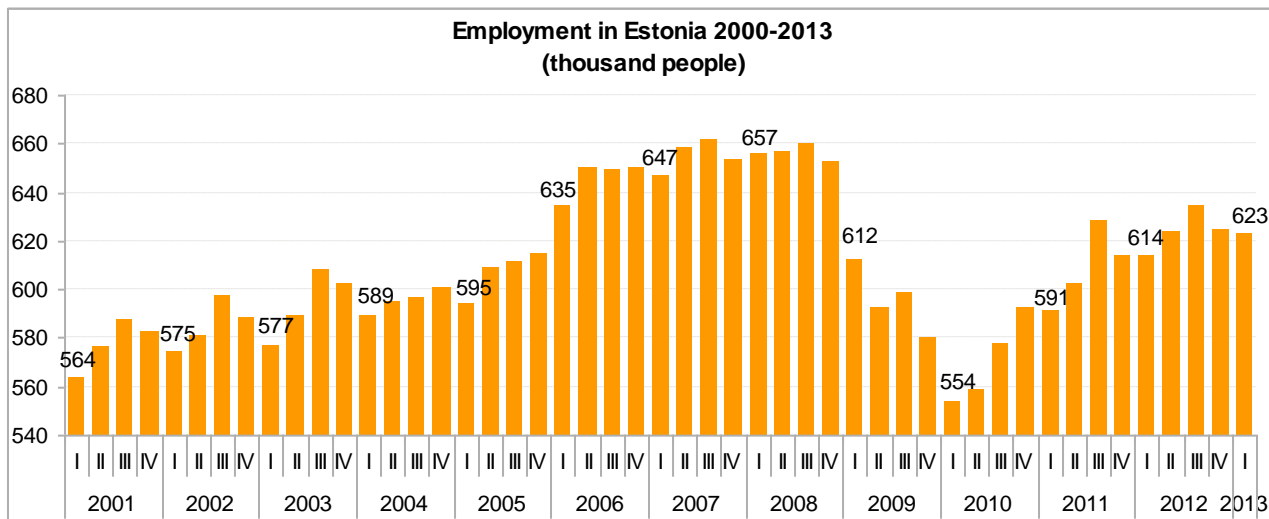
Eksportööride käekäik 2012

- Suured* eksportöörid **sõltuvad pea täielikult välisurgudest**. Siseturu nõudluse muutused neid eriti ei mõjuta. 17 ettevõtte puhul oli müük välisurgudel üle 95% käibest
- **Eksportmüügi kasv 2012. aastal pidurdus**. Kui 2011 kasvatasid 16 ettevõtet välisurgude müüki üle 10%, siis 2012 ainult 5. Müük välisurgudele vähenes 14 ettevõtte puhul
- **20 ettevõtet suurendas, 8 ettevõtet vähendas töötajate arvu**. Kõigi 28 ettevõtte töötajate arv kasvas kokku 1%
- **Eksportöörid tõstavad palku**. 23 ettevõtet suurendasid töötaja keskmist brutopalka. Töötajate arv kasvas 1%, kuid kogu **palgafond kasvas 9%**.
- **Eksportööride töötajate keskmine kuupalk on kõrgem kui riigis keskmiselt**. 16 ettevõttel oli keskmine brutopalk üle 1000 euro kuus. 28 ettevõtet pakkusid tööd 26 tuhandele inimesele **kaalutud keskmise brutopalgaga 1115 eurot kuus**.
- **Kasumlikkus nõrgeneb**. 16 ettevõttel kahanes kulumieelne ärikasum -20% või rohkem. **Kulumieelne ärikasum kasvas ainult 4 ettevõttel**.

* 28 eksportööri – eksport vähemalt 40 miljonit eurot; pakuvad tööd 26t inimesele

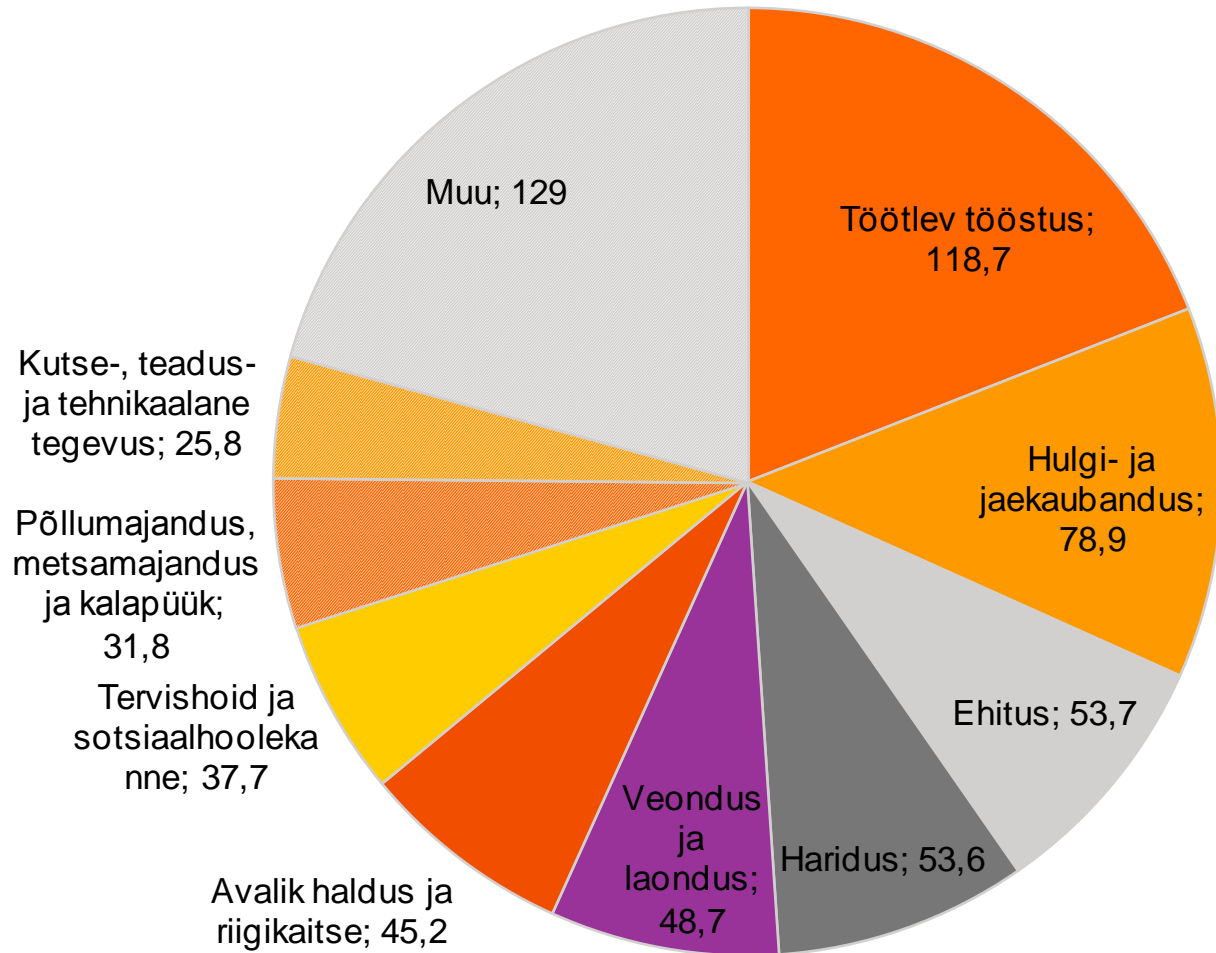
* Kokku on Eesti töötlevas tööstuses 216 ettevõtet, kus on üle 100 töötaja. Tööd pakutakse 49t inimesele. Müügitulu ~€1,6bio

3. idee: Eesti majanduse pikaajaline probleem on 40 000 madala ambitsiooniga töötut

- 2013 I kvartali tööhõive **623 000** inimest. Tööpuudus **10,2%**
- Keskmise hõive 2000-2010
 - Eesti kokku 605 000
 - Töötlev tööstus 128 100
 - Kaubandus 83 100
 - Ehitus 53 900
- **Kõige madalam hõive 2010 I kvartalis - 553 600** inimest
- Tööturul on hõivatute arv püsinud üle **600 tuhande** alates 2011 III kvartalist

Tööhõive on majanduses küllalt hajutatud

Allikas: Statistikaamet, 2013 aasta 1 kvartali andmed. Arvud väljendavad tuhandet töötajat

Eestis on kaks tööjõuturgu: tööstuses on tööjõupuudus, kuid enamuse töötutest ei kvalifitseeru...

- **Eestis puuduvad tööstusettevõtetesse sobivad inimesed.** Probleem on püsinud juba mitu aastat. Viimasel ajal on defitsiit kasvanud ka Põhjamaadest pärit tööstusettevõtete tugiteenustesse otsitavate inimeste hulgas (raamatupidamine, finantsjuhtimine, müük). **Enam kui pooltel tööstusettevõtetel on keskmine brutokuupalk üle 1000 euro.**
- **Oma aega ja füüsilist kohaolekut müüvate inimeste valikud on piiratud.** Tihti asuvad need inimesed just sellises piirkonnas, kuhu ettevõtteid ei julge tööjõu defitsiidi kartuses tulla. Siia kuuluvad näiteks kaubanduses töötavad inimesed. **Suurte kaubandus-ettevõtete keskmised brutokuupalgad on vahemikus 450-700 eurot.**
- **Emigratsioon toimub teises grupis ja see on kõige ohtlikum tendents Eesti riigi, keele ja kultuuri säilimisel.**

Eesti arengu tulevikuvisioon

- **Küsimus kasvust:** kas eelisarendatud sektorid valitakse välja valitsuse (akadeemikute) poolt või reguleerib olukorda ettevõtlus ise?
- **Küsimus ümberjagamisest:** kas ümberjagamise eesmärk on suurendada rikkust või vähendada vaesust?

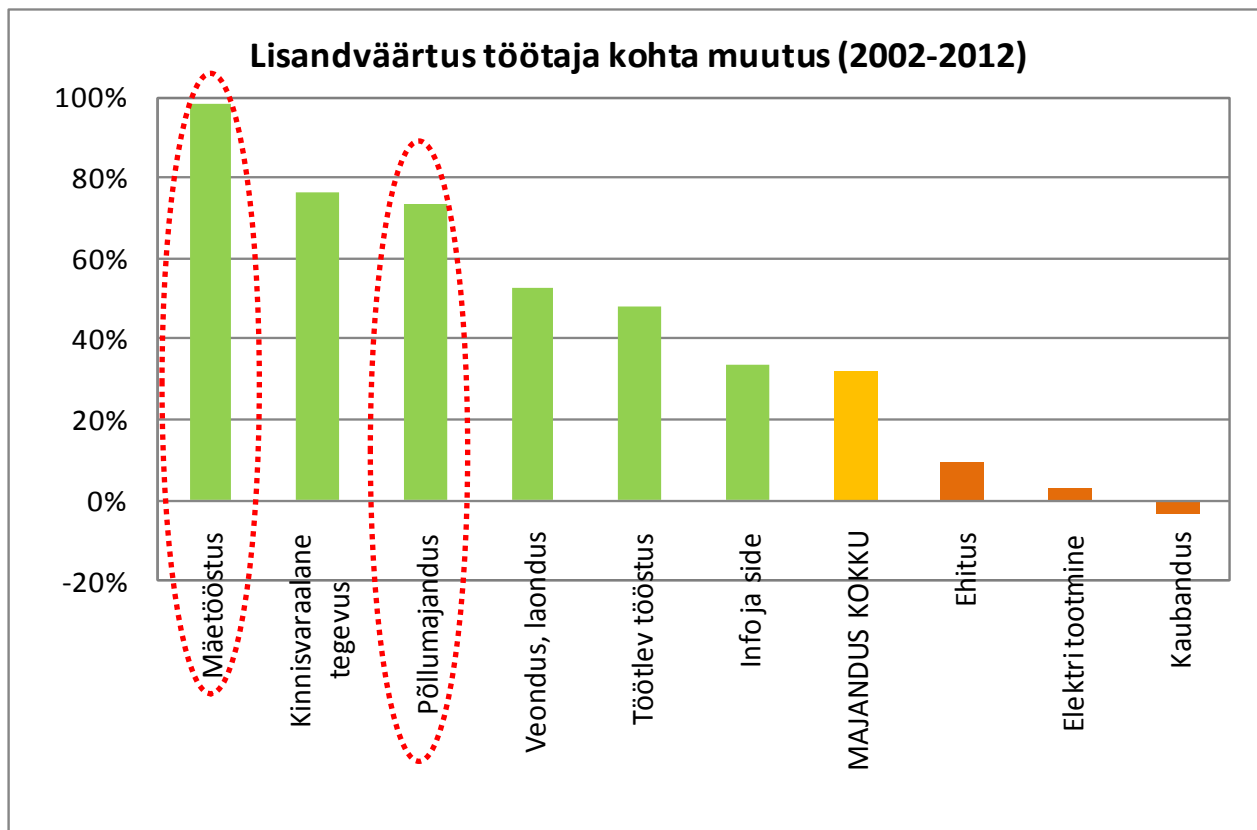
Majandusarengu I valik: kontsentreerida või hajutada riske?

- Kontsentreerumise all võib mõelda ka **(nutikat) spetsialiseerumist või mõne majandussektori eelisarendamist**
- Eelisarendamine saab toimida tänu mõnele **suhtelisele eelisele**:
 - **Suur rahvaarv** loob eelised masstootmiseks
 - **Kõrgem haridustase** loob eeliseid innovatsioonis
 - **Maavarad** loovad loomuliku eelise
 - **Geograafiline asukoht** võib olla eelis
 - **Kliimavööde** võib olla eelis
- Suvalise eelise ärakasutamine sõltub igal ajahetkel selles riigis elavatest inimestest, mitte “kaasasündinud” eelistest. **Seega saab Eesti edu baseeruda vaid inimestel. “Kaasasündinud” eelistest saame muuta vaid haridust.**
- Kas arendada sündinud või sündimata ideid? Ilma eelisarendamiseta on võimalused heade ettevõtmiste sünniks igas majandusharus. Majanduse moonutamine võib (kuid ei pruugi) tuua edu prioriteetses sektoris; “perspektiivitus” sektoris ei toimu aga kindlasti midagi.
- Kontrollküsimus: Kas eelisarendatavad sektorid on ikka innovatiivsed/unikaalsed (vt lisa)?
- **Väikeriigi strateegiline võimalus on mitte võtta suuri riske, vaid hajutada oma majandust nii sektorite kui ka keerukuse lõikes.**

Valdkonniti spetsialiseerumine on riigi tulevikuga Vene ruleti mängimine

- David Ricardo: spetsialiseerimine kaasaegses kompleksüsteemide poolt juhitud maailmas on Vene rulett. **Sotsiaalsüsteemide (sh majandus) sisendid muutuvad nii kiiresti, et majandus ei jõua enne katastroofi reageerida.**
 - Nt Nokia tehas Rumeenias, pangandus Islandil, kartulid Iirimaa
 - Kas “IT-usk” 2010-ndatel erineb “transiidiusust” 1990-ndatel?
- Luciano Pietronero: **tootmise hajutus** (võimalikult erinevatele kaubagruppidele) **annab loomuliku kaitse riskide vastu.**
- **Valitsus, akadeemikud ja EAS ei suuda modelleerida globaalset sotsiaalset kompleksüsteemi paremini kui seda teeb Adam Smithi nähtamatu käsi**
 - Kes oleks 10 aastat tagasi arvanud, et suurim lisandväärtuse kasv tootvates sektorites tuleb mäetööstuses ja põllumajanduses (vt joonis)?
- Iga selline katse tähendab **sekkumist majanduse loomulikkude arengusse ning tekitab Eesti ettevõtjatele globaalses mastaabis moonutatud, sub-optimaalse keskkonna**
- Iga ettevõtmine kätkeb endas riski. Kompetentsi ülesehitamine ja brändi tuntuse tekitamine on ajamahukas. **Välise sekkumisega ei saa garanteerida kiireid ja edukaid muutusi.**
- **Kokkuvõttes: *all-in* panused majandusarengut mõjutada on Vene rulett riigi tulevikuga, kus panuste tegijad vastutust ei võta.**
 - NB! **Hariduse parendamine** on samuti pikajaline protsess, kus üksikut edulugu saab harva välja tuua

Näide majanduse prognoosimatusest: suurimad tootlikkuse kasvud 2002-2012 mäetööstuses ja põllumajanduses

Allikas: Statistikaamet

Tootlikkus = toodang püsihindades / töötajate arv

$$\text{Suhtarv} = \frac{\text{Kogus}_{2012} / \text{Töötajaid}_{2012}}{\text{Kogus}_{2002} / \text{Töötajaid}_{2002}} - 1 = \frac{\text{Kogus}_{2012} / \text{Töötajaid}_{2012}}{\text{Kogus}_{2002} / \text{Töötajaid}_{2002}} - 1$$

Majandusarengu II valik: kas suurendada rikkust või vähendada vaesust?

- **Riigi rikkus** (mõõdetuna kogutud säästudes) **sõltub vaid rikkamate gruppide rikkusest**. Vaesem pool elanikkonnast ei oma kusagil võimet säästa.
- **Rikkus** (majandusteoorias heaolu) **on negatiivse piirkasulikkusega**: iga järgmine euro loob vähem heaolu kui eelmine.
- **Seega loob rikkuse suurendamine ühiskonda vähem heaolu kui vaesuse vähendamine**. Vaesuse vähendamine on kindlasti ka odavam!
- **Inimeste liigutamine vaesuspiirist ülespoole peaks olema Eesti majanduspoliitiline eesmärk #1**
 - NB! Viletsa elujärje peamine põhjus on **puudulikud oskused, mis ei ole geneetiline probleem**. Riik toetagu vaid neid, kes ise tõesti ei suuda. Laiskadelt tuleks igasugune toetus ära võtta!

Eestisuguse väikeriigi konkurentsieelist loov majandusmudel: hajutatud riskide ja vähese vaesusega

- **Jätkusuutlik majandus on hajutatud riskidega:**
 - sh tööhõive sektorite lõikes
 - sh oskuste erinevate tasemete lõikes
- **Kõik ei saa kirurgideks:** jätkusuutlik majandus suudab **luua töökohti igal spetsialiseerumise tasemel**. Siis kaob ka madalama kvalifikatsiooniga inimestel põhjus otsida uut kodumaad
 - Illusioon välisriigi heast elujärjest puruneb, kui uus kodumaa likvideerib mõne sotsiaalkindlustuse ebaefektiivsuse. Arvestades arenenud maailma võlakoormust juhtub see pigem varem kui hiljem
 - NB! “Talendid” maksimeerivad oma heaolu niikuinii. Parem oleks, kui Eesti talendid leiaks Eestis endale väarikaid väljakutseid
- **Edukas ettevõtlus baseerub edukatel inimestel, kes suudavad oma eelised maksma panna.** Ükski mudel ei suuda prognoosida, millises sektoris või millise tootega edu saavutatakse

Kokkuvõtteks

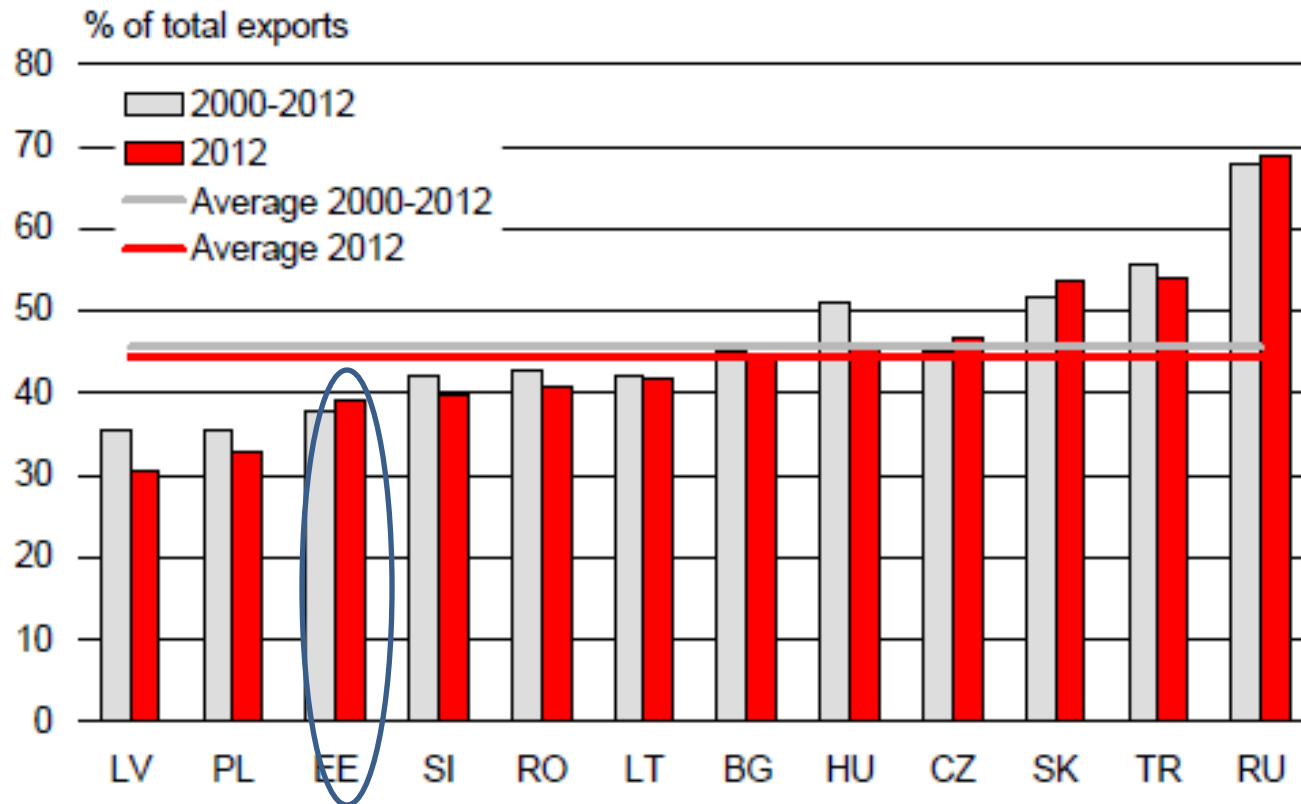
- 2008. aasta kriis on seljataga ning sellisel kujul on ka oht möödast. 2010 – 2012 taastumine baseerus laiapõhjalisel ekspordil. Majanduses on ka täna riskid küllalt hajutatud, mis loob Eestile strateegilise eelise.
- Eesti pikajaline probleem on madala lisaväärtusega töökohtade loomine. Ehk teiste sõnadega, õnne ja rikkuse saavutamiseks tuleb tegeleda vaesuse vähendamisega
- Võib-olla ei olegi Eesti mõttel “klaaslage” või “pildil midagi valesti” – võib-olla on tänane ühiskonna heaolu selline, millest üles liikumine ongi väga raske?

Lugemist

- Robert Kitt, Komplekssed sotsiaalsüsteemid, Akadeemia 10/2011
- Robert Kitt, Economic decision making: application of the theory of complex systems, <http://arxiv.org/abs/1208.1277>
- Luciano Pietronero *et al*, A network analysis of countries' export flows: firm grounds for the building blocks of the economy <http://arxiv.org/abs/1108.2590>

LISA: Ekspordi struktuur on võrreldes teiste KIE riikidega hajutatud

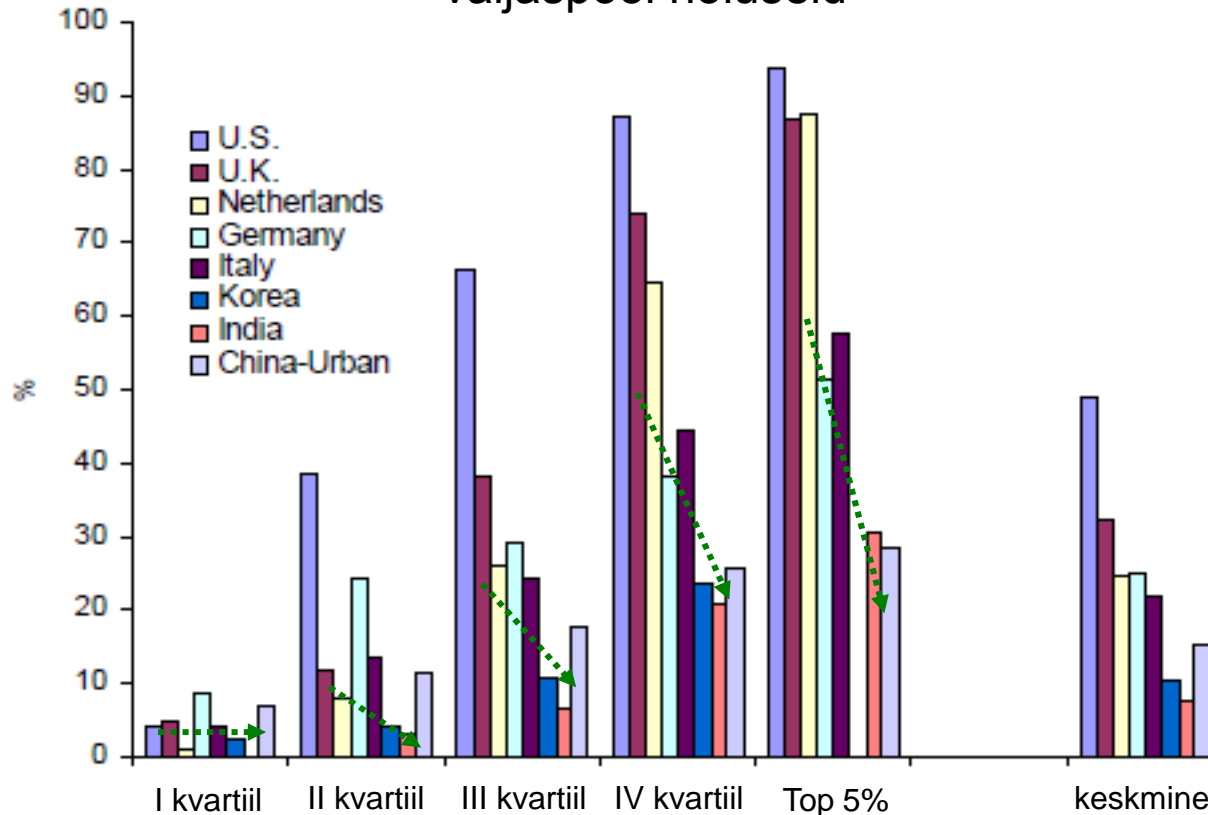
Share of most important five exported goods in total exports

Source: Eurostat, Haver, UniCredit Research

LISA: Riikide rikkuse peamine määraja on erinevus kõrgemas sissetulekute kategoorias

% inimestest, kes omavad finantsvara väljaspool hoiuseid

5 vasemat tulpa on arenenud majandused
3 paremat tulpa on arenevad majandused

Allikas: Honohan, national statistics offices

LISA: Kas meie ideed, mida eelisarendada, on ikka “innovatiivsed”?

- Leedu 2010-2020 innovatsioonistrateegia: “Lithuania should give especially much attention to the following new promising economy areas, ...: clean technologies, future energetic, creative industry, welfare and wellness areas.... Sector of information and communication technologies is promising as well. Services of transport and logistics competitive in the international market, which have high development potential in innovation use, also create high added value”

Allikas: Lithuanian Innovation Strategy for the year 2010-2020